

100. výročí narození Gideona Kleina – Gido se vrací domů

Maturitní fotografie Gideona Kleina z 21. května 1938, foto ze sbírek ZMP

V závěru roku 2019 jsme si připomněli 100. výročí narození jednoho z nejtalentovanějších židovských hudebníků, pianistů, skladatelů a pedagogů Gideona Kleina, jehož umělecký vývoj byl, stejně jako v případě jeho hudebních kolegů Viktora Ullmanna, Hanse Krásky, Pavla Haase a dalších krutě ukončen holocaustem.

Osobnosti Gideona Kleina byl v loňském roce věnován projekt *Gidofest – Gido se vrací domů*, jenž probíhal v jeho rodném Přerově, dále v Holešově, Brně a Praze. Do projektu se zapojilo i Židovské muzeum v Praze, které 5. prosince uspořádalo komorní koncert a křest knihy Davida Fligga: *Dopis od Gideona*, Institut Terezínské iniciativy uspořádalo workshop pro pedagogy a v Domově sociální péče Hagibor předvedli studenti gymnázia Přírodní škola pásmo písní a textů *Gido se vrací*. Jednotlivých akcí však proběhlo více, takže veřejnost měla možnost se zevrubně seznámit s dílem a tragickým osudem Gideona Kleina, zazněly ovšem i skladby dalších autorů.

Gideon Klein se narodil v Přerově v židovské rodině, jeho dětství bylo velmi šťastné, v jedenácti letech začal hrát na klavír a přestěhoval se k sestře do Prahy, aby mohl lépe rozvíjet svůj talent. Vystudoval konzervatoř a absolvoval i mistrovskou školu pražské konzervatoře ve třídě Viléma Kurze. Jeho herecký debut v 16 letech byl dobře přijat a Klein stál na prahu slibné kariéry. Maturitu složil roku 1938 a zapsal se ke studiu hudební vědy na Filozofické fakultě Karlovy univerzity, to však přervala okupace nacistického vojska v březnu roku 1939. Klein byl nucen přerušit studium na pražské univerzitě a jako Žid nemohl hrát na veřejnosti. Zpočátku obcházel norimberské zákony tak, že vystupoval na koncertech pod pseudonymem Karel Vránek. Když to bylo příliš nebezpečné, uchýlil se k tajným recitálům v soukromých bytech. Zprávy o Kleinovu talentu se rozšířily i mimo Československo a v roce 1940 mu bylo nabídnuto stipendium na Královské hudební akademii v Londýně, nacisté mu však nedali povolení k odjezdu. V té době napsal Gideon Klein své nejranější skladby: *Divertimento* pro osm dechových

nástrojů (1940), *Tři písně pro vysoký hlas a klavír* (1940) a *Smyčcové kvarteto* (1941).

4. prosince roku 1941 byl odtransportován z Prahy do nově zřízeného ghetta v Terezíně.

Vedle Kleina zde bylo internováno mnoho umělců a intelektuálů a i přes velmi drsné podmínky zde fungovala živá kulturní scéna. Klein se okamžitě stal ústřední postavou v terezínském hudebním životě. Pořádal koncerty a komorní soubory, hrál a učil na klavír, přednášel a začal dirigovat, to vše s nadšením, které zvyšovalo náladu jeho spoluvězňů. Vystupoval jako sólista, v triu s houslistou Pavlem Klingem a violoncellistou Friedrichem Markem, v klavírním kvartetu spolu s Karlem Fröhlichem, Romualdem Süßmannem a Friedrichem Markem, podílel se na tamním provedení Verdiho Requiem. Podařilo se mu také skládat, často na dostupných útržcích papíru; tímto způsobem napsal svou jemnou *Sonátu pro klavír* (1943), *Fantasy a fugu pro smyčcové kvarteto* (1943), kantátu *První hřích* (1942) a dva *Madrigaly* pro vokální kvinteto.

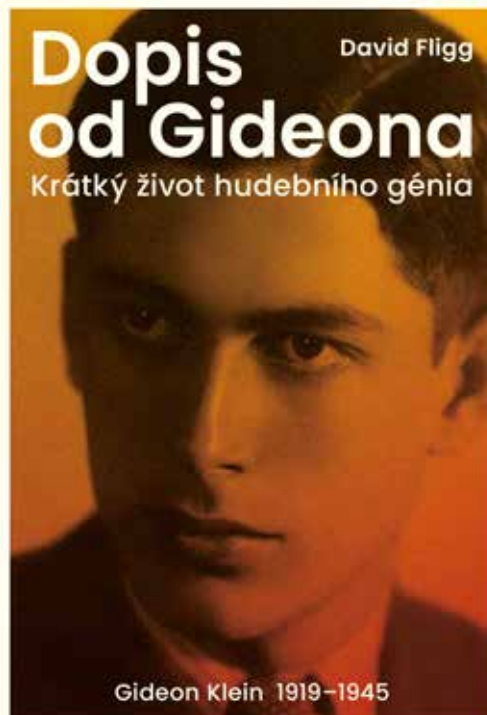
Tato díla sice nereflktují dobové poměry, ale jejich existence sama byla aktem vzdoru. Na začátku podzimu roku 1944, kdy se rozšířila obava, že má být zlikvidována židovská populace Terezína, Klein zařídil, aby se jeho rukopisy dostaly z tábora. Zároveň horečně pracoval na svém mistrovském díle, úžasně temperamentním strunovém triu. Bylo dokončeno v říjnu devět dní před transportem do Osvětimi, který odjel z ghetta 16. října 1944. Kvůli mládí nebyl poslán do plynové komory, ale do Fürstengrube, komplexu nucené práce v Horním Slezsku. O dva měsíce později byl pětadvacetiletý Gideon Klein příslušníky SS při evakuaci tábora, když se Rudá armáda chystala oblast osvobodit, za nejasných okolností zavražděn. Kleinův životopisec David Fligg uvádí: *Gideon a Gustav Schorsch, kterému by za dva dny bylo dvacet sedm let, byli brutálně zabiti. Nevíme, jestli byli zastřeleni v kasárnách, nebo upáleni zaživa na ošetřovně. Jedinou útěchou v takové hrůze snad může být jen to, že neumírali sami.*

Nakladatelství P3K právě vydává překlad knihy *Dopis od Gideona: Krátký život hudebního génia. Gideon Klein 1919–1945* od anglického muzikologa Davida Fligga, pedagoga na Manchester's Royal Northern College of Music, kde mimo jiné vyučuje volitelný předmět „Hudba pod Třetí říší“. Zároveň byl Fligg jedním z organizátorů projektu *Gido se vrací domů*. Otiskujeme ukázkou z kapitoly *Gideon: Portrét terezínské osobnosti*:

Už na jaře 1942 se Gideon vrátil ke kompozici. Vzhledem k pravidelnému přírůstku nových skladeb od dubna 1942, přípravě a vystupování na koncertech, účasti na zkouškách, obecným povinnostem spojeným s oddělením pro organizaci volného času a oddělením péče o děti a mládež a spolupráci na ambiciózní řadě přednášek, byl Gideon zaneprázdněnější než kdy dříve. Hlavní kancelář oddělení pro organizování volného času byla v Magdeburských kasárnách, kde, vedle svého druhého pracoviště v budově L417, trávil většinu času. V kanceláři s ním pracovala Irma Semecká, s níž se v posledních měsících svého uvěznění velmi sblížil a jejichž vztah přešel v romantické pouto. Byla o tři roky starší než Gideon a nesmírně inteligentní. Ve svém dopise Líze z června 1945 se Irma svěruje, že „za celý ten půl roku neřekli jsme si jedinýkrát špatné slovo“. Gideon navštěvoval kancelář, aby se „ohřál, když už mu prsty téměř přimrzaly ke klávesám“. Irma vzpomíná:

„Poseď, pohovořil, ale zpravidla jen naslouchal. Pak stejně tiše, jak přišel, odcházel, proklouzáváje dveřmi s hrstmi plnými uhlí, aby si ve studiu mohl trochu zatopit.“ Studio, jak mu Gideon pyšně říkal, byla ve skutečnosti „temně špinavá komůrka se zamřížovaným oknem beze skla, místo něho vydutý slameník,“ říká Irma. Pak pokračuje:

„Studio sousedilo těsně se záchodem, odkud celý rok tak strašlivě páchlo, že

sedět zde bylo hotovou mukou. A přece v tom špeluňku s pianinem, jediným kusem nábytku, nepočítaje v to židli, sedal G. Klein několik hodin denně.“

Gideonova kolegyně klavíristka a přítelkyně z Prahy, Truda Solarová, popisuje jeho práci v živém výjevu:

„Svou pozici používal k tomu, aby pomáhal jiným hudebníkům rozvinout jejich talent, ať už byli staří, mladí, profesionálové nebo amatéři. Vždy mu šlo o nefalšované umění a nikdy nedělal kompromisy. Byl nadaný v mnoha směrech. Hned zpočátku svého pobytu v Terezíně organizoval čtení poezie. Na tom prvním se četla francouzská poezie v překladu Karla Čapka. V té době bylo také setkání proti pravidlům; Gideon byl moderátor. Měli jsme také večer s českou lyrickou poezií. Měl fenomenální paměť. A všem se nám zdálo, že mu všechno jde tak snadno. Stěží si dokážu představit, kam by to se svým talentem v budoucnu dotáhl za normálních životních podmínek.“

Pavel Haas byl v prvních dnech v ghettu příliš vyčerpaný a zoufalý, než aby komponoval. Solarová říká: „Gideon ho morálně podporoval a také se mu podařilo sehnat nějaký papír. Mnoho nocí strávil tím, že jej linkoval, aby Haase povzbudil k nějaké nové aktivitě.“ Podle Lízy byl Gideon na Haase poměrně přísný a řekl mu, aby „přestal mrhat časem“. Gideon a Haas zůstali blízkými přáteli, Líza nám dokonce říká, že jej Gideon „opečovával“, když onemocněl zánětem spojivek. Houslista Paul (Pavel) Kling byl teprve v pubertě, když s Gideonem v táboře hrával komorní hudbu, a vybavuje si jeho rozsáhlé znalosti: „Gideon byl jako ryba ve vodě jak v literatuře, tak v architektuře i jakémkoliv jiném tématu. Byl to krásný a významný člověk a já ho velmi obdivoval.“ Kling jej dále popisuje jako „renesančního člověka, který všechno znal. Vyznal se v literatuře, mluvil o malířství, hudbě, skladatelství, o všem. Gideon byl pro mě a pro spoustu dalších vzorem.“ Jiný houslista, Thomas Mandl, říká:

„Každá konverzace s Gideonem mě duchovně obohatila. Naše rozhovory byly nahodilé. Cvičil jsem na housle a on vešel a zběžně něco poznamenal o frázování nebo o metodách budování repertoáru. Jako hudebník byl všestranným géniem.“

Ela Weissbergerová, které bylo tehdy sotva dvanáct, zcela nepokrytě říká: „Milovala jsem ho. Nejen proto, že byl pohledný, ale že byl přátelský. Byl k nám tak milý.“ Ačkoliv to bylo velmi riskantní, budoucí manžel Hany Žantovské, Jirí Žantovský, který nebyl Žid, se do ghetta často propítl za pomoci českých četníků, jen aby zde navštívil svou tehdejší přítelkyni Irenu Krausovou. Vypráví:

„Setkal jsem se tam s mnoha lidmi, mezi jinými také s Gideonem Kleinem. Klein byl takový fantastický muzikant! Jiní přicházeli, aby se mě zeptali, co je nového, jestli jsem jim nepřinesl noviny, a jestli mám s sebou mapy a takové věci, protože každý chtěl vědět, co je nového. Ale Gideon byl takový nadšenec přes hudbu, že se mne ptal: „Přinesl jsi nějaké noty?“ Nic jiného ho nezajímalo. Noty jsem mu přinesl nebo poslal několikrát.“

Klavíristka Alice Herz-Sommerová, která v Terezíně odehrála bezpočet recitálů, si Gideona vybavuje nejen pro značnou inteligenci, ale i pro jeho vzhled:

„Byla radost s ním hovořit, byl vtipný a všestranný. Naprosto výjimečný na svůj věk. Navíc na mě při prvním setkání velmi zapůsobil svou fyzickou krásou. Byl vysoký, měl krásné tmavé oči, světlou pleť a jemné rysy obličeje. Byl to krasavec. Tábořem kráčel s vážností. A že si uměl vykračovat! V zimě, když nosil dlouhý kabát a kožešinou čepici, mi připomínal Tolstého.“

Irma Semecká si jej vybavuje podobně: „Nebylo snad člověka, který by znal tu vysokou, štíhlou, až hubenou postavu, s černou rádióvkou na ušlechtilé hlavě, klátící se dlouhým krokem po náměstí, vždy s notami pod paží.“ I na sklonku života, ve věku 107 let, zůstává vzpomínka Alice Herz-Sommerové na Gideona v táboře nezastřená:

„Byl to úžasný muž a výrazná osobnost, velmi milý a slušný, světaznalý. Znal jazyky. Velmi vzdělaný. Výjimečně vzdělaný člověk. Když něco nevíte, běžte za Gideonem, ten vám to poví.“

Zuzana Růžicková, která se později stala světoznámou cembalistkou, mívala s Gideonem v roce 1942 individuální hodiny:

„Chodívala jsem na tu půdu, kde byl klavír a kde Gideon cvičil. Jednou jsem tam přišla cvičit a on tam byl a zeptal se mě, co chci dělat po válce. Řekla jsem mu, že bych jednou chtěla studovat cembalo u Wandy Landowské v Paříži. V Plzni jsem chodila na hodiny

harmonie a kontrapunktu a Gideon se nabídl, že mi také dá nějaké lekce.“

Vzhledem ke zdravotním potížím a pracovním povinnostem měla Zuzana s Gideonem pouhé čtyři hodiny, ale zadával jí cvičení v harmonii a kontrapunktu založená na Bachovi a ona se s nimi pak vracela zpátky do hodin. „Byl velmi trpělivý učitel, byl ke mně velmi milý a měl kolem sebe jakousi auru, která ho dělala zvláštním. Byl horlivý a důrazný.“ Gideon byl také součástí elitního a vlivného společenského okruhu umělců a intelektuálů.

„Tento neobyčejně pohledný a obdivovaný mladý umělec byl ústřední postavou hlavní společenské skupiny v táboře,“ podotýká uvězněný spisovatel Hans Günther Adler, ačkoliv později jeho příslušnost k této inteligenci znevažuje, když prohlásí, že Gideonova „morbidní estetika byla mylně považována za skutečné duchovno“. Jan Fischer vzpomíná: „Byl obklíčen všemi slavnými osobnostmi a jeho okruh byl víceméně uzavřený. Jednalo se především, byť ne výhradně, o muzikanty.“ Podle Army Semecké se jeho okruh sestával z těch největších talentů v Terezíně: skladatelů Hanse Krásky, který byl hlavním vedoucím hudební podseky oddělení pro organizování volného času, Pavla Haase a dirigentů Rafiho Schächtera a Karla Ančerla; divadelních režisérů Gustava Schorscheho, který vedl české divadlo pod oddělením pro organizování volného času a s nímž Gideon dříve pracoval v Praze, a Karla Švenka, což byl kabaretní umělec, bavič, písničkář a spisovatel; spisovatele Karla Poláčka a umělkyně Lotky (Charlotte) Burešové, která v roce 1944 měla namalovat Gideonův portrét. Irma zdůrazňuje, že „tito a jiní byli jeho nejlepšími přáteli“. Do této kategorie patří i spisovatel a výtvarník Petr Kien, který Gideona namaloval a naskicoval a s nímž Gideon spolupracoval na dlouhým ztraceném cyklu písní Mor (Die Pest). Kien byl také textařem pro spolupůběžně Viktora Ullmana a opatřil libretem jeho operu Der Kaiser von Atlantis (Císař Atlantidy). Vyvedl také překrásnou, toužebnou skicu Františky Edelsteinové, která do Terezína přijela v květnu 1942 a pracovala zde jako zdravotnice. Mezi Gideonovy blízké přátele patřil také Ota Klein, vedoucí L417, který se stal součástí Kleinovy rodinné jednotky, ačkoliv s ním nebyl příbuzensky spřízněný; jeho matka totiž bydlela s Ilonou, Lízou a tetou Reginkou, stejně jako matka Erika Saudka. S těmito a dalšími přáteli Gideon vysedával a rozprávěl dlouho do noci, alespoň tak dlouho, jak poznamenává Irma Semecká, dokud mu společnost dělaly také cigarety.

Gideonovi svěřenci ne nepochybně respektovali. Thomas Mandl podává následující svědectví:

„Gideon se nepředváděl a se všemi mladými lidmi, jejichž hudební výchovu si vzal na starost, si tykal. Nicméně jeho vzhled a chování, přestože byl takový demokrat, si žádaly respekt a obdiv. Na první dojem se mi zdál jako „typický maestro“.

Ucíval dívky z L410 a byl „tak pohledný, jak byl vzdělaný, takže jsme visely na každém jeho slově“, říká Jana Renée Friesová. Gideon se ale nadšeně dělil o své vědomosti i nad rámec svých výchovatelských povinností.

Připravil PB

Studenti Gymnázia Přírodní škola vystoupili před klienty DSP Hagibor s velmi emotivním pásmem písní a textů Gido se vrací, kterým učtil památku Gideona Kleina.